

Bij het bovenstaande gaat het in feite om een verbreding van het object van de kerkgeschiedenis in de context van de 'histoire religieuse'. Tegelijkertijd heeft er ook een zekere relativisering plaatsgevonden. Van Laarhoven maakt in zijn handboek niet voor niets een onderscheid tussen Kerk en kerk(en). 'Overall waar Kerk geschreven is wordt bedoeld de totale gemeenschap van hen die, conform het oude Credo, Jezus Christus willen belijden en zijn boodschap trachten waar te maken tot heil van de wereld; overall waar kerk of kerken geschreven staat, gaat het over een bepaalde, al dan niet regionale of nationale institutionalisering van die gemeenschap' (p. 5, noot 8). Hiermee kiest Van Laarhoven voor een binnen de 'histoire religieuse' gebruikelijk gedeconfessionaliseerd, beter nog oecumenisch kerkbegrip. Daarbinnen worden, daar waar de historische reconstructie dat vraagt, afzonderlijke denominaties of confessies voor het voetlicht gehaald.

Van Laarhoven heeft in 1974 nog niet alle consequenties van de al wel door hem onderkende verschuiving doordacht. Zo had hij geen enkel oog voor een eventuele thematisering van 'vrouw en religie' in cultureel-historisch perspectief, terwijl dat tegen de achtergrond van ontwikkelingen die toen al enkele jaren gaande waren, zeer voor de hand zou hebben gelegen. De relevantie van dit thema neemt nog toe wanneer het bestudeerd wordt vanuit het bredere kader van religie en sekse ('gender'): de sociaal-culturele verankering van vrouwelijkheid, respectievelijk mannelijkheid waarbij de godsdienstige beleving en betekenisgeving als specifieke invalshoek worden gehanteerd.

De toepassing

In het verdere vervolg van dit besprekingsartikel komen drie publicaties aan de orde waarbij het onderzoeksthema 'vrouw en religie', zij het in toegespitste vorm wordt geoperationaliseerd. Wanneer wij een drietal artikelen in de verzamelbundel *Terra Incognita. Historisch onderzoek naar catholicisme en vrouwelijkheid* gezien de periode die door dit tijdschrift wordt bestreken, verder buiten beschouwing laten, hebben deze publicaties alle betrekking

op het terrein van de katholieke vrouwencultuur in Nederland gedurende de negentiende en twintigste eeuw. Onder cultuur versta ik in dit verband – anders dan dat in het theoretisch getinte openingsartikel van de zo juist genoemde bundel *Terra Incognita* gebeurt (vgl. p. 27) – een min of meer samenhangend geheel van specifieke opvattingen, waarden en normen (inclusief de vormgeving daarvan, bijvoorbeeld in symbolen en rituelen alsmede de verwoording ervan in een bepaald vocabulaire) die mensen zich, al dan niet gestuurd, zo toeëigenen dat een collectief identiteitsbesef ontstaat, basis voor een traditie- of cultuurgemeenschap. De confessioneel-katholieke vrouwencultuur ten tijde van verzuiling en verzuildheid in Nederland beschouw ik als zo'n cultuurgemeenschap. Daarbinnen kunnen – afhankelijk van milieu en werkplek: binnen of buiten het gezin – uiteenlopende invullingen of modaliteiten worden onderscheiden: individueel of collectief van aard.

Achter de nogal massieve, maar wel adequate titel 'Vrouwen, confessionalisering en biografie. Catharina Alberdingk Thijm of de eigenaardigheid van een karakter' in de bundel *Terra Incognita* gaat zo'n individuele invulling schuil. Centraal staat het leven van de enige dochter van de katholieke emancipator J.A. Alberdingk Thijm, de excentrieke Catharina (1848-1908). Het is echter de vraag, of via het vrij strikte genre van de biografie – en daarmee zij iets anders bedoeld dan toepassing van de biografische methode – het terrein van het individuele identiteitsbesef overstegen kan worden ten gunste van uitspraken over sociale identiteit (c.q. katholieke vrouwen rond de eeuwwende), zeker in dit concrete geval. De auteur, Marjet Derks, lijkt mij hier iets te optimistisch. Bovendien vraag ik mij af, of het gegeven van de confessionalisering (p. 111) dat reeds in de tweede helft van de zestiende eeuw functioneerde als een sociaal-cultureel, want kerkelijk-religieus maar tegelijkertijd ook politiek disciplineringsmechanisme, als een bruikbare categorie kan gelden om negentiende- en twintigste-eeuwse configuraties van vrouwelijkheid te reconstrueren. In de beide andere bijdragen uit *Terra Incognita* die hier vermeld moeten wor-